

LA DESCOBERTA DELS PIRINEUS A PARTIR DE DOS FONDS FOTOGRAFICS CONSERVATS A L'ARXIU HISTÒRIC DEL COL·LEGI D'ARQUITECTES DE GIRONA. JOAN XICART RIGUAL I RAFAEL MASÓ VALENTÍ

Resum

L'Arxiu Històric de la Demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya custodia dos fons fotogràfics poc coneguts, que testimonien l'interès per la descoberta del país i, en especial, pel Pirineu, que es viu a la Catalunya de principis del segle xx. Ens referim als fons del fotògraf *amateur* barceloní Joan Xicart Rigual (1878-1954) i el de l'arquitecte noucentista gironí Rafael Masó Valentí (1880-1935). Ambdós són fons amplis i temàticament rics, amb 1.358 i 1.394 plaques estereoscòpiques, respectivament, que revelen els interessos dels fotògrafs i del seu temps.

En els dos casos la descoberta del país i la recuperació del patrimoni constitueixen el gruix temàtic. No hi falten les imatges de Ripoll, Núria, Sant Pere de Rodes, Sant Miquel de Cuixà, etc. En el cas de Rafael Masó, l'interès per l'arquitectura guia les seves freqüents excursions per Catalunya, amb la voluntat de conèixer i documentar el patrimoni català i de retrobar un passat medieval i mític, encarnat en la recuperació del romànic com a art nacional pròpia del moment. En el cas de Xicart, soci del Centre Excursionista de Catalunya, al costat dels conjunts monumentals sovintegen les fotografies dels principals cims del Pirineu, però el seu afany de descoberta va més enllà de les nostres fronteres, i l'ànima a recórrer les rutes alpines acabades d'establir per a l'excursionisme i retratar ciutats europees com Berlín o París, autèntics símbols de la modernitat.

Paraules clau: fotografia, excursionisme, arquitectura, patrimoni, esports d'hivern.

Abstract: *The discovery of the Pyrenees from two photographic funds kept in the Historical Archive of the College of Architects of Girona. Joan Xicart Rigual and Rafael Masó Valentí.*

The Historical Archive of the Demarcation of Girona of the College of Architects of Catalonia keeps two little known photographic funds, which testify to the interest in the discovery of the country, and especially in the discovery of the Pyrenees, which has been manifested in Catalonia since the beginning of the xx century. We refer to the funds of the amateur photographer from Barcelona Joan Xicart Rigual (1878-1954) and the funds of the *noucentista* architect from Girona Rafael Masó Valentí (1880-1935). Both funds are wide and thematically rich, with 1,358 and 1,394 stereoscopic plates, respectively, which reveal the interests of the photographers and the interests of the time they lived in.

**Gemma Domènech
Casadevall**
Institut Català de
Recerca en Patrimoni
Cultural

Rosa Maria Gil Tort
Fundació Rafael Masó

In both cases the discovery of the country and the recovery of the heritage constitute the main theme. There are also images of Ripoll, Núria, Sant Pere de Rodes, Sant Miquel de Cuixà, etc. In the case of Rafael Masó, his interest in architecture guides his frequent excursions through Catalonia, with the aim of getting to know and documenting the Catalan heritage and rediscovering a medieval and mystic past, symbolized by the recovery of the Romanesque as national art typical of that time. In the case of Xicart, member of the Hiking Centre of Catalonia, apart from his monumental sets, photographs of the main peaks of the Pyrenees are frequent. However, his desire for discovery goes beyond our borders, encouraging him to go through the Alpine routes, recently established for hiking, and taking photographs of European cities, like Berlin or Paris, authentic symbols of modernity.

Key words: photography, hiking, architecture, heritage, winter sports.

1. L'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Girona

L'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes neix els anys setanta fruit de la preocupació per la ràpida destrucció del patrimoni arquitectònic que el creixement econòmic i la manca de sensibilitat causaven en aquells anys a Catalunya. Després de quaranta anys, l'Arxiu Històric de la Demarcació de Girona s'ha convertit en un centre especialitzat en arquitectura i urbanisme, amb un ric fons generat pel propi funcionament de l'entitat i per les múltiples donacions i adquisicions que han tingut lloc en els darrers anys. Actualment, l'arxiu gironí custodia més de 9.000 plànols, prop de 2.500 reproduccions de cartografia històrica, gairebé 6.000 fitxes de recerca sobre edificis de la demarcació i més de 32.000 imatges.

És precisament aquest arxiu fotogràfic, de temàtica preferentment, però no únicament, arquitectònica, la part més desconeguda del centre i el que serà objecte d'estudi en el present treball. Concretament, centrarem el nostre interès en dos fons fotogràfics que testimonien l'interès per la descoberta del país —i en especial pel Pirineu— que es viu a la Catalunya de principis del segle xx. Ens referim als fons del fotògraf *amateur* barceloní Joan Xicart Rigual (1878-1954) i el de l'arquitecte noucentista gironí Rafael Masó Valentí (1880-1935). Ambdós són fons amplis i temàticament rics, amb 1.358 i 1.394 plaques estereoscòpiques respectivament, que revelen els interessos dels fotògrafs i del seu temps. En tots dos casos la descoberta del país i la recuperació del patrimoni en constitueixen el gruix temàtic. No hi falten les imatges de Ripoll, Núria, Sant Pere de Rodes, Sant Miquel de Cuixà, etc. En el cas de Rafael Masó, l'interès per l'arquitectura guia les seves freqüents excursions per Catalunya, amb la voluntat de conèixer i documentar el patrimoni català, i retrobar un passat medieval i mític, encarnat en la recuperació del romànic com a art nacional pròpia del moment. En el cas de Xicart, soci del Centre Excur-

sionista de Catalunya, al costat dels conjunts monumentals sovintegen les fotografies dels principals cims del Pirineu. Però el seu afany de descoberta va més enllà de les nostres fronteres, i l'anima a recórrer les rutes alpines acabades d'establir per a l'excursionisme i retratar ciutats europees com Berlín o París, autèntics símbols de la modernitat.

2. El Fons Xicart¹

2.1. Joan Xicart Rigual (1878-1954)

Joan Xicart Rigual, comerciant nascut a Barcelona el 18 d'octubre de 1878, ens ha deixat un llegat de prop de 1.500 plaques fotogràfiques. Fotògraf *amateur* i autodidacte, practica la seva passió a redós de dues entitats: el Centre Excursionista de Catalunya (CEC), on ingressa a finals de 1919, i l'Agrupació fotogràfica de Catalunya, de la qual és membre fundador l'any 1923.

A la Secció de Fotografia del Centre Excursionista de Catalunya Xicart troba els companys i la infraestructura necessària per poder emprendre les excursions i viatges que li permeten conèixer Catalunya i Europa. Al CEC Xicart fa amistat amb Joan Nonell, Francesc Blasi, Josep Marimon, Rafael Degollada, Marcel·lí Gausachs, Manuel Comella, i Francesc R. Parés, tots ells amb importants fons fotogràfics. La vinculació de Joan Xicart amb aquesta entitat va més enllà de la seva condició de soci. L'any 1922 entra a formar part de la junta directiva de la Secció de Fotografia com a vocal, càrrec que repetirà en les juntes dels anys 1924 i 1925. El 1926 és nomenat director de laboratori a la Secció fotogràfica i, l'any següent, és designat delegat i representant del CEC en la Secció de Fotografia i Cinematografia de l'Exposició Universal de Barcelona, que se celebrarà l'any 1929.²

Com en tantes trajectòries, la Guerra Civil suposa per a Joan Xicart un punt d'inflexió. En els difícils anys de la postguerra es dedica intensament a la seva botiga, ja que hi ha pocs motius i espais per al lleure i la cultura. El Centre Excursionista de Catalunya, com totes les altres entitats culturals i de lleure, si no són clausurades, veuen molt minvada la seva activitat, i els viatges a l'estranger esdevenen impossibles.

Joan Xicart mor a Barcelona l'any 1954. Tot i la vinculació que mantenia amb el Centre Excursionista de Catalunya i amb l'Agrupació fotogràfica, les seves plaques no són als arxius d'aquestes entitats, sinó a l'Arxiu Històric de la Demarcació de Girona del COAC, on ingressen l'any 1997.³

2.2. Les imatges

Les 1.358 plaques de vidre arriben a l'arxiu gironí desproveïdes de qualsevol documentació relativa a l'autoria, àmbit cronològic i temàtic, i procedència. Els més de quaranta anys passats des de la mort del seu autor i el llarg periple sofert pel fons, havien aconseguit esborrar-ne qualsevol rastre. La pista facilitada per les mateixes imatges, que amb els seus continguts revelaven una possible vinculació amb el Centre Excursionista de Catalunya, esdevé clau per poder-les documentar. En els llibres d'actes de la Secció de Fotografia es pot resseguir l'activitat de Joan Xicart a l'entitat, i a la *Fulla de la Secció Fotogràfica* i en els butlletins del centre, sovint retrobem publicades les seves fotografies. Aquestes, juntament amb les cròniques de les excursions, permeten situar en l'espai i en el temps una gran part del fons Xicart del COAC.

Les imatges de Joan Xicart revelen els interessos del fotògraf i del seu temps. Els temes que hi apareixen són els propis de l'època: la descoberta del país i la recuperació del patrimoni. No hi falten les imatges de Núria, les dels principals cims del Pirineu, ni les dels conjunts monumentals més emblemàtics de Catalunya: Poblet, Santes Creus, Sant Cugat del Vallès, etc. En darrera instància, les imatges de Joan Xicart ens ofereixen un retrat d'aquella petita burgesia il·lustrada que, fins a l'esclat de la Guerra Civil, recorria el país a la redescoberta del nostre patrimoni i alhora viatjava per tot Europa com a símptoma de modernitat. Retrat que compta amb el valor afegit de la qualitat artística del seu autor, com avalen els guardons i premis obtinguts al llarg de la seva vida. L'any 1926 guanya la Medalla d'Argent del Premi Catalunya, convocat pel Centre Excursionista, amb una col·lecció que porta per lema «Bestracà». L'any següent, la Medalla d'Or d'aquest mateix premi amb la col·lecció «Majòrica». I en l'edició de 1929, el premi Obra Artística amb la fotografia *Bromoli*. Finalment, el 1934, obté una medalla al Saló de Luxemburg.

Els lligams de Joan Xicart amb el Centre Excursionista de Catalunya depassen l'àmbit de la fotografia. A més de formar part de la Secció de Fotografia, pertany també a la de Muntanya,⁴ amb la qual col·labora sovint. Per exemple, l'any 1923, en la millora del xalet d'Ull de Ter aportant els nous matalassos per al refugi.⁵

La vinculació de Joan Xicart amb el CEC s'estén a la seva família, que participa sovint en les activitats organitzades per l'entitat. L'any 1923, amb els seus fills, visita l'estació d'esquí de Bagnères-de-Luchon en el marc de l'excursió organitzada pel CEC. D'aquesta sortida es conserven 44 fotografies, majoritàriament dels joves esquiadors a les pistes.⁶ L'any següent, acompanyat de la seva filla Carmen, Xicart participa en la sortida organitzada a la Molina. Malauradament, d'aquesta conservem únicament un retrat de Carmen Xicart a les pistes.⁷

Parella d'esquiadors davant del Grand Hotel de Bagnères-de-Luchon (Alta Garona, França). 1923. (Joan Xicart. AHCOAC–Girona. R. 27100)

Més enllà d'aquestes sortides familiars dedicades als nous esports d'hivern, Joan Xicart participa activament en les excursions organitzades per la Secció de Fotografia, que li permetran descobrir el país. El juliol de 1921, tal i com queda ressenyat a la *Fulla de la Secció Fotogràfica*, participa en l'excursió a Núria,⁸ i el juny de 1925 en la visita organitzada al Berguedà.⁹ De totes dues sortides en trobem testimoni gràfic a l'Arxiu Històric del COAC. Joan Xicart retrata l'ascensió al santuari de Núria a cavall de mules, i també els companys durant el camí i l'arquitectura de la vall. Dels tres dies passats al Berguedà, en resten diversos testimonis, especialment de la seva visita a Gresolet.

Important pel nombre —seixanta-tres— és el conjunt d'imatges dedicades a l'ascensió a l'Aneto i a la Maladeta, de les quals no ens ha estat possible establir la cronologia, però que cal datar a la dècada dels anys vint. A part del grup d'excursionistes durant l'ascensió, Xicart retrata les glaceres, la fauna de la vall i el refugi de la Renclusa, inaugurat el 1912. Els testimonis gràfics de la descoberta del Pirineu es completen amb imatges del pic d'Eina, de l'estany Negre —a l'actual Parc Nacional d'Aigüestortes— i de diversos llocs de la Vall d'Aran (Tredós, el circ de Colomers i l'estany de la Llosa).

L'estudi del fons fotogràfic de Joan Xicart ens apropa a un temps de descoberta i de descobridors, del qual Xicart se'ns revela com un personatge de primera línia. D'ell, Josep Maria

Nois en trineu
a les pistes de
Superbagnères.
Bagnères-de-Luchon
(Alta Garona. França).
1923. (Joan Xicart.
AHCOAC-Girona.
R. 27114)

Excursionistes camí
del santuari de Núria.
1921. (Joan Xicart.
AHCOAC-Girona.
R. 27836)

Perspectiva general de la vall amb el santuari de Núria. 1921. (Joan Xicart. AHCOAC–Girona. R. 27832)

Ainaud de Lasarte n'ha dit: «Va ser una persona que estimà sempre la seva terra, els seus paisatges, els seus monuments i la seva gent. Va superar el miratge i el mite de la muntanya per a tenir, de totes les coses, aquella visió més oberta que tenim des de dalt dels cims.»¹⁰

3. El Fons Masó

3.1. *Rafael Masó Valentí (1880-1935)*

L'arquitecte Rafael Masó Valentí va néixer al carrer Ballesteries de Girona el 1880.¹¹ Va obtenir el títol d'arquitecte a Barcelona el 1906, en la mateixa promoció que Josep M. Pericas i Josep M. Jujol. De retorn a Girona començà a projectar la seva obra en clau modernista, molt influït per l'obra d'Antoni Gaudí, Josep Puig i Cadafalch i Lluís Domènech i Montaner. Aviat, però, va evolucionar cap al noucentisme, que en part s'havia començat a desvetllar en els darrers anys a Barcelona en els ambients intel·lectuals que freqüentava. És per això que, després d'unes primeres obres marcadament modernistes com són la Farmàcia Masó i la Farinera Teixidor, la seva trajectòria evolucionarà cap al nou estil que s'està forjant: el noucentisme.¹² En aquest canvi hi serà molt rellevant el viatge per Europa

Ascensió a la
Maladeta. 1921-
1922. (Joan Xicart.
AHCOAC-Girona.
R. 30077)

Excursionistes
davant del refugi de
la Renclusa. 1921-
1922. (Joan Xicart.
AHCOAC-Girona.
R. 30087)

que l'arquitecte realitzarà el 1912 en motiu del seu casament amb Esperança Bru. Durant aquesta nova etapa Masó projectarà les obres que han esdevingut referents del noucentisme català: l'edifici Athenea, les cases Cendra, Masramon, Ensesa, Teixidor i Gispert-Saüch i el garatge Callicó, entre altres.

A partir de 1923 i fins a la seva mort el 1935, Rafael Masó entra en una nova etapa on se centra en l'ideal de Catalunya, propi del noucentisme, i aprofundeix en l'estudi de la tradició romànica, tot i que aquest interès ja era ben viu des dels primers anys de carrera. Rafael Masó, a més, serà l'arquitecte representant a Girona de l'Institut d'Estudis Catalans per al Servei de Catalogació i Conservació de Monuments, circumstància que el va portar a supervisar i, en alguns casos, intervenir en els conjunts arquitectònics més emblemàtics de les comarques gironines. També fou nomenat corresponsal a Girona del Foment de les Arts Decoratives, acadèmic de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando i membre de la Comissió Provincial de Monuments.

Responent al seu interès pel romànic, va viatjar per tota la demarcació de Girona cercant inspiració per a les seves restauracions, com la de Sant Salvador de Bianya el 1911, i altres cases pairals i casals històrics. En tota aquesta trajectòria hi hem de veure la influència dels seus contactes professionals amb Josep Puig i Cadafalch i Jeroni Martorell Terrats, entre altres, els quals protagonitzaren estudis i campanyes per a la recuperació del romànic. Recordem la Missió Arqueològica als Pirineus encapçalada per Josep Puig i Cadafalch el 1907. En la mateixa línia també cal esmentar la iniciativa de Jeroni Martorell, amb qui Masó va col·laborar en la restauració dels Banys Àrabs de Girona, de creació de l'Inventari Gràfic de Catalunya com a base de treball per a una recopilació i valoració de la riquesa del patrimoni monumental del país.

3.2. *Les imatges*

El Fons Rafael Masó va ingressar a l'Arxiu Històric del COAC l'any 1972 de mans dels fills de l'arquitecte. Posteriorment hi ha hagut noves incorporacions, la més remarcable de les quals fou la de bona part del fons fotogràfic, realitzada l'any 2000. Els documents del Fons Masó estan datats entre 1901 i 1935. Es tracta bàsicament de 250 carpetes de projectes, 2.085 imatges fotogràfiques d'època, la majoria en suport de placa de vidre estereoscòpic, 554 dibuixos i estudis d'elements del patrimoni gironí i apunts del natural, especialment de les comarques de Girona. El fons es completa amb 304 documents impresos (fullets, programes, retalls de diari) i la correspondència rebuda per l'arquitecte. Juntament amb els documents també va ingressar bona part de la biblioteca professional de Masó, integrada per monografies i revistes nacionals i estrangeres de temàtica artística i arquitectònica.¹³

Posteriorment, des de l'Arxiu es va tenir notícia de l'existència d'una secció del fons Rafael Masó dipositada al Taller d'Història de Maçanet de la Selva. En virtut d'un conveni, l'Arxiu del COAC va poder catalogar les imatges que d'alguna manera completen el fons. Aquesta secció resulta molt interessant pel fet que es tracta d'un encàrrec de l'arquitecte al fotògraf Valentí Fagnoli, qui al mateix temps era delegat d'Adolf Mas a la província de Girona. En les imatges, de temàtica patrimonial, hi són molt ben representades les poblacions del Pirineu, les seves esglésies i casals, fet que ha esdevingut un document de primera per conèixer l'estat d'aquell patrimoni en les primeres dècades del segle xx.

Les imatges del Fons Rafael Masó captades per l'arquitecte recullen el testimoni de les seves excursions amb amics i família i són en format estereoscòpic, cosa que representa un valor afegit als documents. El repertori de les imatges pirinenques té quatre nuclis ben definits que —i no pas per casualitat— han esdevingut fites clàssiques del patrimoni català més reconegut: Santa Maria de Poblet, Sant Pere de Rodes, el santuari de Núria i els monestirs de Sant Miquel de Cuixà i Sant Martí del Canigó.

El monestir de Santa Maria de Ripoll, després de la restauració d'Elies Rogent el 1893, havia esdevingut l'emblema de la recuperació de la identitat catalana pel simbolisme intrínsec del poder monàstic en l'articulació dels comtats catalans. Per extensió, el romànic fou

Esperança Bru, esposa de l'arquitecte, amb una altra senyora al claustre del monestir de Ripoll. Anterior a 1935. (Rafael Masó. AHCOAC-Girona. R. 23016)

Vista de la muntanya de Rodes amb Esperança Bru i un home contemplant el monestir de Sant Pere de Rodes, al fons. Anterior a 1935. (Rafael Masó. AHCOAC–Girona. R. 22968)

identificat com l'art nacional, i la seva restauració s'associà al que es vivia a nivell polític i cultural. El Fons Masó conté diverses imatges de la portalada i el claustre, sovint amb presència dels acompanyants de Masó en la visita.

Les imatges de Sant Pere de Rodes també recullen una excursió amb amics, amb instantànies de les parades d'aproximació al monument, belles perspectives d'aquest en el context del massís de la serra de Verdera que l'acull, i també una desena d'imatges de detalls del monestir, que es trobava en un estat de conservació lamentable abans de les obres de restauració que s'iniciaren el 1935.

El santuari de Núria està representat en el fons amb una desena d'imatges d'una excursió feta cap a 1915, en la qual participaren també l'esposa de l'arquitecte i altres familiars. En aquest cas queda molt definit el caràcter expedicionari de la sortida i les dificultats d'assolir el santuari on, fins l'any 1931, data d'inauguració del tren cremallera, s'hi havia d'arribar a peu o a cavall de mules, tal com es representa en una de les imatges. En el reconeixement i popularització de Núria fou decisiva la divulgació de la pràctica dels esports de neu. Els primers esquís i trineus varen arribar al santuari l'any 1909, i a partir de 1916 l'esquí ja havia esdevingut una activitat regular, tal com testifica l'obertura de les instal·lacions durant tot l'hivern. Els anys 1921, 1922 i 1923 s'hi organitzaren els Concursos d'Esports d'Hivern.

Vista general del claustre de Sant Pere de Rodes, amb un aspecte ruïnós. Anterior a 1935, data en què s'iniciaren els primers treballs de restauració. (Rafael Masó. AHCOAC-Girona. R. 23116)

Esperança Bru, esposa de Rafael Masó, retratada durant l'ascensió a Núria. Anterior a 1920. (Rafael Masó. AHCOAC-Girona. R. 22972)

Vista general del conjunt d'edificis que envolten el santuari de Núria, abans de la reforma i ampliació de Josep Danés. Anterior a 1920. (Rafael Masó. AHCOAC-Girona. R. 22978)

Aquests esdeveniments varen difondre la bellesa i qualitat del lloc per a la pràctica de l'esquí. A partir de 1922 el santuari és reformat i ampliat per Josep Danés,¹⁴ per recollir la nova activitat de moda, que s'afegia a l'excursionisme, del qual Núria ja era una fita clàssica des del segle anterior. El 1928 s'inicià la construcció del tren cremallera, que fou inaugurat el 1931. El reportatge fotogràfic de Masó recull l'ascensió, el conjunt exterior del santuari i l'ermita de Sant Gil, molt abans de la construcció de l'estany artificial que transformaria la fesomia del lloc l'any 1955.

Els monestirs de Sant Miquel de Cuixà i Sant Martí del Canigó, situats a la Catalunya Nord, reflecteixen la voluntat d'estendre la concepció territorial de la nació catalana. Aquesta afirmació no és banal si tenim en compte que el conjunt d'imatges de Sant Martí del Canigó documenten un acte patriòtic de dimensió transnacional esdevingut el 24 de juliol de 1932. Es tracta de la festa del retorn de la campana Martina, acte que culminà la tasca de recuperació d'aquells llocs a través de la seva adquisició, reconstrucció i recuperació per al culte. L'acte va esdevenir una festa de retrobament dels catalans d'ambdós vessants dels Pirineus i s'emmarca en una excursió per diferents punts de la Catalunya Nord. La transcendència de la celebració es reforça amb el fet que Jacint Verdaguer va dedicar el cant final del seu poema *Canigó*, on es parla dels dos campanars, al bisbe Juli Carsalade du Pont (1847-1932), present en l'acte i artífex de la recuperació de tots dos monestirs.

Festa del retorn de la campana Martina. A la imatge, el bisbe Juli Carsalade du Pont (1847-1932), prelat d'Elna i Perpinyà, i promotor de la recuperació de Sant Martí del Canigó i Sant Miquel de Cuixà. 24 de juliol de 1932. (Rafael Masó. AHCOAC-Girona. R. 22763)

Pel que fa a les imatges de Valentí Fargnoli, l'encàrrec de l'arquitecte el va portar a documentar bona part de les esglésies dels Pirineus gironins, majoritàriament en estil romànic. Aquesta iniciativa ens permet conèixer avui l'estat de molts retaules i edificis que, malauradament, foren destruïts durant la Guerra Civil. És el cas del retaule major de l'església de Santa Cecília de Molló o l'església de Santa Maria de Ribes de Freser, destruïda el 1936 i reconstruïda el 1940 per Josep Danés, o la de Santa Maria de Puigcerdà, de la qual només se n'ha conservat el campanar. També hi trobem diverses imatges de Gombrèn, Molló, Vallfogona de Ripollès, Queralbs, Beget, Camprodon i Saga, Das, Bolvir i Bellver de Cerdanya, la majoria d'elles d'esglésies construïdes en estil romànic.

L'Arxiu de la Demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes, amb els seus fons dedicats a l'arquitectura i el patrimoni, ha aconseguit perpetuar l'esperit documentador expressat en els seus orígens ara fa quaranta anys i ha esdevingut un centre de referència per estudiar el patrimoni construït al territori català. Les imatges presentades en aquest treball en són un exemple.

Bibliografia

AINAUD DE LASARTE, Josep M. (2004). «Imatge, paisatge i memòria», a *Fotografiant cims i ciutats, Joan Xicart (1878-1954)*. Girona: COAC–Girona.

AINAUD DE LASARTE, Josep M.; Gemma DOMÈNECH; Rosa Maria GIL; i Josep RIERA (2004). *Fotografiant cims i ciutats, Joan Xicart (1878-1954)*. Girona: COAC–Girona.

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya [Barcelona], núm. 351 (1924).

CATLLAR, Bernat; Gemma DOMÈNECH; i Rosa Maria GIL (2001). *Masó explica Masó*. Girona: COAC–Girona.

DOMÈNECH, Gemma; i Rosa Maria GIL (2000). «Les Imatges a l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes, el patrimoni arquitectònic i... alguna cosa més», a *Imatge i recerca. 6es Jornades Antoni Varés*. Girona: Ajuntament de Girona. Centre de Recerca i Difusió de la Imatge.

DOMÈNECH, Gemma; Rosa Maria GIL (2004). «El Fons Xicart a l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya–Demarcació de Girona», a *Imatge i recerca. 8es Jornades Antoni Varés. Ponències, experiències i comunicacions*. Girona: Ajuntament de Girona. Centre de Recerca i Difusió de la Imatge.

Fulla de la Secció Fotogràfica del Centre Excursionista de Catalunya [Barcelona], núms. 5 (1922), 15 (1923), 20 (1924), 21 (1924) i 34 (1925).

PUIGVERT SOLÀ, Joaquim M. (2008). *Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònic*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Arxius consultats

Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya

Arxiu Fundació Rafael Masó

Arxiu Històric del Centre Excursionista de Catalunya

Arxiu Històric Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Girona

Sigles utilitzades

AFRM: Arxiu Fundació Rafael Masó

AHCOAC: Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

COAC: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

CEC: Centre Excursionista de Catalunya

Notes

- 1 Les autores varen presentar una primera aproximació a la figura del fotògraf Joan Xicart Rigual a les *8es Jornades Antoni Varés* celebrades a Girona l'any 2004, i varen culminar la recerca entorn d'aquest fons a l'exposició celebrada al Col·legi d'Arquitectes aquell mateix any. Vegeu: Gemma DOMÈNECH; i Rosa Maria GIL (2004), «El Fons Xicart a l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya–Demarcació de Girona», *Imatge i recerca. 8es Jornades Antoni Varés. Ponències, experiències i comunicacions*. Girona, Ajuntament de Girona, Centre de Recerca i Difusió de la Imatge; Josep M. AINAUD DE LASARTE; Gemma DOMÈNECH; Rosa Maria GIL; i Josep RIERA (2004), *Fotografiant cims i ciutats, Joan Xicart (1878-1954)*, Girona, COAC–Girona.
- 2 *Llibre d'Actes (1917-1922)* i *Llibre d'Actes (1922-1929)*. Secció Fotografia. Arxiu Històric Centre Excursionista de Catalunya.
- 3 A més dels 1.358 positius estereoscòpics sobre vidre conservats a l'Arxiu Històric del COAC a Girona, s'han pogut localitzar 34 fotografies del monestir de Sant Joan de les Abadesses a l'Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya i tenim coneixement de l'existència d'un conjunt de fotografies (no inventariades) en mans de la família.
- 4 A la fitxa de soci del CEC consta com a membre a les seccions de Muntanya i Fotografia, amb alta el 2 de desembre de 1919 i baixa el 27 de juliol de 1954. Arxiu Històric del Centre Excursionista de Catalunya.
- 5 Joan Xicart, matalasser d'ofici, havia obert l'any 1911 una botiga dedicada a la venda i confecció de teles i altres elements de decoració a la rambla de Catalunya núm. 103 de Barcelona. Josep M. AINAUD DE LASARTE; Gemma DOMÈNECH; Rosa Maria GIL; i Josep RIERA (2004), *Fotografiant cims i ciutats, Joan Xicart (1878-1954)*.
- 6 A la *Fulla de la Secció de Fotografia* del mes de març hi ha la crònica de l'excursió realitzada del 31 de gener al 5 de febrer de 1923. En la mateixa publicació s'informa de la projecció d'imatges de Superbagnères de Luchon realitzada per Xicart el 15 de febrer a la seu del centre. L'any següent, el 10 de gener de 1924, Xicart duu a terme una nova projecció, aquesta vegada amb el títol «Esports de Neu a Luchon». El mes de febrer de 1924 els socis del CEC organitzen un nou viatge a Luchon. Vegeu: *Fulla Secció Fotogràfica del Centre Excursionista de Catalunya* (Barcelona), núm. 15 (1923). *Fulla Secció Fotogràfica del Centre Excursionista de Catalunya* (Barcelona), núm. 20 (1924). *Fulla Secció Fotogràfica del Centre Excursionista de Catalunya* (Barcelona), núm. 21 (1924).
- 7 Els dies 23 i 25 de març de 1924, la Secció de Fotografia organitza una excursió a la Molina. *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya* (Barcelona), núm. 351 (1924).
- 8 *Fulla de la Secció Fotogràfica del Centre Excursionista de Catalunya* (Barcelona), núm. 5 (1922).
- 9 *Fulla de la Secció Fotogràfica del Centre Excursionista de Catalunya* (Barcelona), núm. 34 (1925).
- 10 Josep M. AINAUD DE LASARTE (2004), «Imatge, paisatge i memòria», a Josep M. AINAUD DE LASARTE; Gemma DOMÈNECH; Rosa Maria GIL; i Josep RIERA, *Fotografiant cims i ciutats, Joan Xicart (1878-1954)*, Girona, COAC–Girona, p. 26.

- 11 La casa on va néixer l'arquitecte, situada al carrer de les Ballesteries núm. 29 de Girona, és avui la seu de la Fundació Rafael Masó. En els fons documentals de la Fundació Masó hi trobem també els documents del germà de l'arquitecte, Joan Masó Valentí, farmacèutic i fotògraf, gran afeccionat a l'excursionisme i president del Grup Excursionista i Esportiu Gironí. S'ha conservat un valuós fons fotogràfic i nombroses cròniques de sortides al Pirineu i altres indrets clàssics de l'excursionisme gironí.
- 12 Per conèixer el procés de creació i reflexió que va portar a Rafael Masó a la formulació de la seva obra noucentista, és interessant resseguir la seva correspondència amb la seva promesa, Esperança Bru. Una selecció de les cartes, escrites entre 1906 i 1910, foren publicades a Bernat CATLLAR; Gemma DOMÈNECH; i Rosa Maria GIL (2001), *Masó explica Masó*, Girona, COAC–Girona.
- 13 Tant el fons de l'Arxiu Històric del COAC com el de Biblioteca es poden consultar a Internet a través de la pàgina del Col·legi d'Arquitectes <<http://coac.net>>.
- 14 Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ (2008), *Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònic*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

